

GÜNTHER ANDERS

**Umutsuzsam bana ne!
Değilmişim gibi devam!
Günlükler**

zeki Z kırmızı

2021

©

Bugün Polonya sınırları içinde bulunan Wroclaw'da (eski Breslau) 1902 yılında doğan, 90 yaşında Viyana'da ölen (1992) Günther Anders'i günlük seçkisiyle (kendi izleksel seçkisi)¹ tanımış oldum. Türkçede önemli çalışması **İnsanın Eskimişliği** (Özgün dilde 1.cilt:1956, 2.cilt: 1980) iki cilt olarak yayımlanmıştı daha önce (2018), yine İthaki yayını olarak. Bir türlü okuyamadım. Görüngübilimi geleneğine bağlı (Husserl yanında Arendt'le birlikte çalışmış ve sanırım Arendt onun ilk eşi), Yahudi soykırımı (**jenosit**) tartışmalarına etkili tezleriyle özgün katkıda bulunmuş, kendisi de Yahudi olan ama bunu arkadaşı Walter Benjamin vb.den oldukça ayrı değerlendiren bir düşünür-aydın-yazar, sapına dek bir 20. yüzyıl tanığı Günther Anders. Tanıklığını da buna en yakın yazınsal tür olan anı, günce ve mektuplarıyla ayrıca yapması ve bu tür metinlerinde düşünsel tartışmalara yoğunlaşması, benim gibi kişisel yazın türlerine hiç sıcak bakmayan birinin bile direncini kırdı. Tartışarak ve öğrenerek okudum 1941-1966 arasında yazdığı kimi güncelerinden yaptığı bu izleksel seçkisini. İkinci büyük savaşın dehşetini kavrayabilmek için kaynakları tüketmek bir yana, yanına bile yaklaşmadığımı bir kez daha anlamış oldum. Levi mi, Amery mi ikisinden biri, belki de Adorno, yaşamakla yazmak arasındaki ilişki ve çelişkiyi anlamaya çalışmıştı bir yerlerde. Sanırım tam da böylesi bir tartışmanın içinden yükselen ve boyutlandıran bir günlük seçkisi Anders'inki.

Bu günlük seçkisinde izleği (savaş, Nazizm, yurt kavramı, göçmenlik, toplumsal davranış biçimleri ve anılar, vb.) öne çıkaran Anders zamandizinine bağlı kalmamış, iyi de yapmış. Doğduğu topraklara (Breslau-yeni adıyla Wroclaw) yolculuk ya da Viyana'ya dönüş dönemi günlükleri arasına eski yıllardan günlük parçaları yerleştirmiş. Kitabın etkisini arttırmış bu. Birçok yerde de (anne imgesini doğrultmaya çalıştığı sayfalarda özellikle) artık bir şiirden söz etmeliyiz. Belki geniş yelpazede ürün veren düşünür şiir de yazmış olabilir, bunu tam anlayamadım ama şaşırıyorum hiç. Çünkü konu yetkin bir aydının canı isteyince şiiri de denemesinin ötesinde, şiirsel imgeyi en can alıcı yerinden yakalamasıyla ilgili. Onun ABD göçmenliğinde Hollywood'da giysi (**kostüm**) bölümündeki çalışması sinema ve görsel etki oluşturma, yaratma konusu üzerine epeyce düşünmesine yol açmış görünüyor. Görsellik etkisi yaratan imge avcılığı o dönem düşünceleriyle bağlantılı olmalı. Bilimsel çalışmasını yürüttüğü Alman üniversitesinde bambaşka bir biçimde seyredebilecek, fena halde kesintiye uğramış yaşamı eğer tarih böyle akmasaydı onu kim bilir nerelere taşırdı. Ama iki tarihsel olay, Nazi soykırımı ve Hiroşima-Nagazaki atom bombaları onu *trajik* biçimde zamanına çaktı, zaman kavramını sorgulamaya yöneltti. Sorguladığı zamanın arkasındaki bilinç; insan, yani türümüz ve onun yıkma, yok etme gücüydü. Tartışmasını bu nedenle görüngübilimi ve ondan esinli varoluşçuluğun bir uzantısı olarak bilim-teknoloji tartışmasına taşıdı. Bunu Husserl, Heidegger de yaptı. Arendt bana kalırsa aktöre (*etik*) üzerine yaptı vurgusunu ve yanlış biçimde ayraç içine aldığı şey bilim-teknoloji arkasındaki siyasetti. Dolayısıyla siyaseti çarpıttı. Anders'in yaklaşımı bu açıdan önemli ve **İnsanın Eskimişliği**ndeki tezlerini anlamak gerekiyor.

*

Günlüklere dönelim. Neleri, inanılmaz açılar oluşturarak tartışıyor diye baştan taradığımda şunları belirledim. Onun en hoşuma giden yanı, daha önce örneğini çok az gördüğüm biçimde yazısı boyunca düşüncelerini ileri ve geri sararak ilerletmesi. Kendime çok yakın buldum yöntemini. Günlüklerde yer alan düşüncelerin her biri yeni tartışma çevreleri (**ufuk**) açan konular:

¹ Günther Anders; **Umutsuzsam Bana Ne! Değilmişim Gibi Devam! Günlükler** (*Die Schrift an der Wand, Tagebücher 1941-1966, 1967*), Çev. Herdem Belen-Hüseyin Ertürk, İthaki yayınları Birinci basım, 2021, İstanbul, 495 s.

Los Angeles 1941 günlüklerinde (**Tarihin ölü yıkayıcısı**), Hollywood'da sinema için dönem giysileri bölümünde (*Hollywood Custom Palace*) çalışırken yazdıkları var. Giysilerin tarihsel dönemle eşleştirilmeleri, 'yeni eski' giysiler çelişkisi üzerine çarpıcı düşünceler sergileyen Anders, ilginç ve anlamlı bir tarih tanımı yapıyor (ki üzerinde durulmaya değer): "*Belki de tarih oldum olası kendi kendini çarpıtmasının devamlılığıydı.*" (17) Tabii tarihsel giysi tartışması eskinin tıpkılanması (**taklit**) kavramı üzerinde düşünmeyi kaçınılmaz kılıyor. Benjamin dostu Anders (belki akrabalık da var), eskitmeye ilgili aşırılığa dikkat çekiyor: Özgününden (**orijinal, asıl**) daha iyi tıpkısı (**kopya**). Gıcır gıcır eski (**antik**)? Bunları yazarken usu binlerce km. ötede (Avupa) gezinir: "*İşte buranın sevinci tasası bunlar, öte taraftaysa yüz binler dur durak bilmeden birbirini doğruyor.*" (25) Ama henüz kendini kandırabilmiş değil eskiyle yeni eytişmesi konusunda. Düşünmesini (iç tartışmasını) sürdürüyor günlüğünde.

Evinin kapısına dek eşlik ettiği Bayan B. dönüp ona, "*Aynen öyle, ya ne' diye bağırdı. 'Demem şu ki yalnızca uymayan, yalnızca sizin için biçilmiş kaftan olmayan, yalnızca şurası uzun burası kısa olan, yalnızca yanlış doğrudur! Yalnızca budur tecrübe kazandıran! Dünya sırf budur!' Alaycı bir tarzda söylememişti bunları. 'Gerçekten de,' diye devam etti, 'hayatınıza yön verişinizde korkunç bir yanlışlık var. Neyin peşindeydiniz şimdiye dek? Hep doğru olanın. Hep amaca ulaşmanın. Hatta kimi zaman da tesadüfen, amacınıza ulaşmanın talihsizliğini yaşadınız. Şu kadında, şu arkadaşa, şu şeyde, şu işte. Sanki size göre ölçülüp biçilmiş, sırf sizin için hazır edilmiş gözükene, rastgele yaşam parçacıklarında. Ama bana sorarsanız dostum, bu epizodlar yaşamınızın en yanlış kısımlarıydı. Doğru olanlarsa sırf aradaki sıkıntılı dönemlerdi. Rastlantılarla dolup taşmış yıllardı. Çalıştığınız işlerden lanet okuduklarınızdı. Eğer birazcık deneyim kazanmışsanız, bunu zaman kaybı dediğiniz zamanlara borçlusunuz sadece.*" (29-30)

Vertigo Temporis (zaman baş dönmesi) başlıklı ikinci bölüm *New York 1943* günlüklerinden. Son tükmesi şöyle: "*Yirmi yıl önce bir daha görüşmemek üzere vedalaşmışken, yeniden bir daha görüşmemek üzere vedalaştığımızda, üçüncü bir nihai vedanın üstesinden gelemeyeceğimiz kesinlikle belli olmuştu.*" (36)

Yas Tutulan Gelecek bölümü *New York 1946* yılına taşıyor bizi. Sayrılarevinde yatarken acı çekmek, acımak (**merhamet**) üzerine düşünüyor: "*Kendi acı çeken başkasına acıyamaz. Sağlıklıların tekelindedir merhamet, seyredenin lüksüdür.*" (40) Komşu yataklardan birinde çılgın din adamı, vaiz MacK, kendinden geçmiş koğuşa sesleniyor: "*Çünkü bizi hatırlayacak kimse yoksa, daha önce de kimse olmamış demektir, o halde sözünü etmeye değmez.*" Sürdürüyor: "*Savaşlar savaşılmamış, barış umut edilmemiş, tarla sürülmemiş, un öğütülmemiş olacak; çocuklar doğurulmamış, ölümler ölünmemiş, işkenceler görülmemiş, avutulanlar avutulmamış; güzellikler düşünülmemiş, kötülükler yapılmamış. Bunların hiçbiri olmamış olacak. Piramitler veya beş kıtanın lanetli verici kuleleri yerlerinde dikili dursalar da birer kayalık ya da çelikten iskelet olarak ömür çürütecekler. Ne insan eliyle inşa edildiklerini ne de ellerin sahibini hatırlayacaklar. Anlaşılmayacak bile bu.*" (47-8) Anders'in Meksikalı ölüm korkusu içindeki komşusunu anlaması olanaksız. Ölüm eşiğinden ürkme nedenimiz, sonra ne olacağımız değil, 'evin başına ne geleceği' diyor bir yerde. Ve evin başına gelen geldi işte, orada, eski kıtada.

Bilisizi (**cahil**) tutucudan (**muhafazakâr**) ne ayırır? Olağan us ve davranış olağan olmayan bir dünyada nasıl anlaşılmalı? Ölmeye direnişimiz doğamıza direniş sayılmalı mı? "*Bu gayet doğaldır demek doğru mu peki?*" (66) Ağrı dayanma eşiğinin

ötesinde var olmaktan çıkar mı? Algımızı aşan gerçeklikle (olay) nasıl ilişkilendiriz? Son soruyu soykırıma ayırdığı sayfalarda uzun uzun irdeleyecektir Anders.

Geçmişten Notlar bölümünde 1944 ve 1948-9'larda geziniyoruz. Ama 'fantastik' (düşlemsel) kavramını ele alışı önemli: "Günümüzde düş kurmak, çağımızın efektif fantastik gerçeğine ayak uydurmak, bu gerçekliği gerektiği gibi algılayıp kavramaktır. Fantezinin nesnesi, yani fantastik gerçekliğin kendi fantastik olduğu için, fantezi, deneysel bilginin metodu görevi görmeli; gerçeklikteki devasalılığı algılamaya yarayan duyu organı yerine geçmeli (...) Diğer <devasalıkların> tasavvurunu, Tanrı'nın ve Evren'in sonsuzluğu tartışmasını rafa kaldırmaya dünden razıyım; böylesi bir dönemde metafiziğe bulaşmayı münasebetsizlik, teolojiyle uğraşmayı ise Tanrı'ya ve kutsal değerlere hakaret sayarım. Buna karşın biz insanların karıştırabileceği ve fiilen karıştırdığı hallerin ölçsüzlüğü, daha doğrusu işlediğimiz suçların devasalılığı fikrinden vazgeçmeye hiç ama hiç niyetli değilim." (74-5) Çünkü Anders'e göre dünyayı kendi algıladıkları gibi sananlar "fantastik bir düş görmekte dirler, çünkü meseleyi azımsamaktadırlar. Haliyle sadece abartanlar değil azımsayanlar da hayal alemindedir." (74) Peki ne zaman saymak zorundasın? Aktörel bir zorunluluğa ne zaman dönüşür sayma işlemi? Yanıt yalın ve etkilidir: "Katledilmiş iki insan katledilmiş bir insandan fazladır." (77) Öyleyse sayacaksın. "Sayacak ve sayarken unutmayacaksın. Toplamın üzerine eklediğin her 'bir', kendi içinde sayılmaz niteliktedir. Bir kişi mi yakıldı? O halde bin kişi yakıldı. O bir kişinin anılarındaki sonsuz sayıda hazne, iç içe odalarda kül oldu. Umutları ve yanından hiç eksik etmediği sevdiklerinin fotoğrafları yakıldı. Konuştuğu dil, duydukları, yürüyüşü ateşe verildi. İlk ölüyü <bir> diye sayma hakkın var mı dolayısıyla? İkinciye <iki> deme hakkın? Bininciye <bin>? Nedir yapman gereken? Saymak ne büyük bir işkence değil mi, her bir ölünün sayısız ve sayılmaz olduğu aşikârken! Yine de denemeliyiz saymayı." (77) Boyut ve algı sorununu 1949'dan araya soktuğu bir güncesiyle yeniden ele alır: "Obje ne denli büyükse kotarılan, apprehension'la [akıl], çuvalleyen 'comprehension' [imgelem] arasındaki oransızlık artar. İmgelemin <eriştiği üst sınırı> genişletme performansı <düşer>." (81) Bu da önümüze, imgelem eşikleri diye bir kavramı getirir. Tartışmayı Kant'ın 'yüce' kavramı çevresinde işler. Çağımızdaki uçurum Anders'e göre 'akılla hayal gücü' arasında değil, 'edimle hayal gücü' arasında. "Kepazelik, hayal gücüne sahip varlıklar olarak ürettiğimiz ya da sebep olduğumuz ucubeliği akabinde idrak edemeyişimizde değil, bu süreçte ya da öncesinde hayal gücümüz ortalıkta görünmediği için hiç zorlanmadan korkunç şeyler üretebilmemizde ve her haltı yiyebilmemizde yatıyor." (83) Ona göre dünyayı yok etme gizilgücümüz hep arttığı, 'emrimize amade teknolojinin ilerlemesi hiç durmadığından' saltık sona, apokaliptik kıyamete hazır olmamız gerek. Ne var ki hazır olmadığımız şey de tam budur. "Tasavvur gücümüzü kesinlikle aşan bir şey varsa o da gelecekteki hiçlik, yani nihai bir son ihtimali fikri./ Umut var mı sizce?" (84)

Tinçözümüne (psikanaliz) eleştirisini de esirgemez: Oynayanı da izleyeni de toplum olan bir sahne oyunu. (88) Tinin kökeni aktöre mi? Kavranılamaz ona göre...

1962 yılına atlıyoruz: **Post festum** (Her şey olup bittikten sonra). 62 güncelerinde birine sesleniyor. "Bir <vitae> isteğin beni zor durumda bıraktı." (92) Yaşam sürekliliği, kesintiler, bükülmeler yaşamlarımızı kaçça böler ve her parça ötekiyle nasıl ilişkilendirir? Zaman nereden akar? Gelecekte akıyor olmasın? Yeni (sonra), eskiye (önce) nasıl eklenir? Yeni neye göre yenidir? Hele göçmen isen, ekinlerarası ise yolculuğun, kendini nereden tanımlayabilirsin? Sorunun ne zaman senin sorunun olur? Gücün kesildiğinde taşıdığın nedir, hangi yaşama?

1950'ye döndük: **Kavuşmak ve unutmak**. 1945'te yazdığı bir şiir var burada, çarpıcı bir şiir. Kadına, anne olan, eş olan, oğlunu kocasını savaşa uğurlayan kadına seslenen. Son iki dizesini alayım bu güzel, onulmaz, avuntusuz şiirin: "*Kim saçtı dersiniz kara tohumları?/ Susmayın, adını söyleyin ekenin!*" (122) Hiçbir duvarın taşıdığı eski duvarı anımsamadığı savaşın arkasından bakacak Anders. Ne kaldı, kalanla ne yapıldı, kim neyi nereye değin anımsıyor? "*Demek yuvaya dönmek böyle oluyor?*" (123) Sorularını ayırıştırıp seçikleştiriyor ve üzerine gidiyor bir kez daha. Kavuşmak nedir ve unutmak? Önceki zaman değiştirilemezse önceki yaşam da değiştirilemez. Bizi, geride kalanları nedir etkileyen öyleyse: "Bizi sarsan, değişmiş olan değil aynı kalan şeyler." (127) Olmamalı, olamazdı çünkü ama bir andaç, kalıt, anımsatıcı, her şeyi, gönlümüzü, bilincimizi allak bullak etmeye yetiyor işte. Geçmiş bütünüyle taşıyor, erişilmez bir yaşamı, yaşanmış olanı var kılıyor. Buna nasıl dayanılabilir? Bozgun kaçınılmazdır. Sanki geçmişten ve yıkımdan yine de geriye kalabilenler yeniden dirilmiş hortlak, '*hatta kalın kafalı hortlaklar*' gibiler. "*Bizse onlara, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda çoktan öldüğü sanılan, ama geri dönen ve birden kapının eşiğinde belirip saf saf 'İşte geldiim' diye seslenen ve arkalarında yıllar sürmüş ölümlerini bıraktıklarını kestiremeyen askerlere bakar gibi bakıyoruz.*" (129) Kokuları, geçmişin ayrışık, narin kokularını bile imgeleme gücü olan şair Anders için "sessizlik duyulabilir olanın yokluğu demek değil." (135) Bunu da düşünelim ister. Sesi, sessizliği, müziği, testereyi. Geriye Almanlar da kaldı, hem de oldukça. Peki onlar, yaşamın şurasında, altında üstünde yaşamlarını sürdürürken hangi duygular içindeydiler dersiniz, Anders'in yakıcı gözlemleri bize suçun sürdüğünü anımsatır yine. Suç, suçlu, suçlanan, suçlanılan ilişkisi nasıldı, nasıl seyretti acaba? Gerçekten suç üstlenildi mi? Yoksa geçiştirildi mi? Nefreti hak eden tek kişi değildi, olamazdı, bu nedenle yürek bir kenara bırakıldı, suça karşı ancak usla (**aklı**) savaşılırdı. "*Yürekerimizi umuda saklamıştık.*" (141) Nefret her şey olup bittikten sonra boyuna bekledi çözülmeyi, onarılmayı. Nefret nefret olarak ne yapacağını kestiremez oldu yeni dünyanın önünde. "*Dünü unutan yarını da unuttur.*" (143) Bombalanan, üzerine uçaklardan ölüm yağan Alman'ın nefretini nasıl yorumlamalı? Korkunç olayların asıl dehşeti, olayla ona gösterilen duygusal tepki arasındaki ürkütücü uçurumdan kaynaklanıyor olmasın? Anders iç sorgulamalarını daldan dala atlayarak ve yutakta takılı kalan lokmalar olarak sürdürüyor. Şu 1912'lerin Viyana'sına bir göz atalım gelin. Şu görkemli ve sahte sahnelerin, düşünsel doygunluk ve hoşnutluğun Viyana'sına. O operalardan, sahnelerden doğan şeye de bakın! O operanın maskesi düşürülmeliydi. Sefalet tül etekler giydirmek derken acımasızca, **Fidelio**'dan (1791), Beethoven'in yapıtına saygısızlıktan söz ediyor. Sefalet tül etekler giydirmek! Sanat nedir? Operanın teni ve tini?.. "*Opera sanatında her figür bir kulak ve göz zevkidir. En alegorik opera figürleri bile cismanilikten patlayacak haldedir. Bu figürler arasında utangaçlık alegorisi olsaydı, utanmazlık sergilemek ve üstelik kimden utandığını da gözler önüne sermek zorunda kalırdı.*" (171) Bir dakika: "*Her an unutmaya tehlikesi var, oysa bir an bile unutmamalı.*" (189) Neyi ve nasıl sevgili Günther Anders, neyi, nasıl unutmamalı? Unutmamak bir suça dönüşürse ya? "*Altı milyon Yahudinin öldürülmesinden sonra, hatta bağışlama tartışmasında bile, Yahudileri yine günah keçisi olarak göstermeye yeltenebiliyorlar; şimdi de tesadüfen sağ kalmış, tesadüfen kökü kazınmamış Yahudileri kurban seçtiler. Saldırganın bir suçu yok -o hatırlamıyor bile belki cinayetlerini- suçlu, saldırıya uğrayan: Yediği darbeleri, saldırıyı ve dayak yiyenleri unutmuyor çünkü.*" (191) Bağışlamak ne demek? Kim kimi bağışlayabilir? Bu yanlış bir önerme Anders'e göre. Kişiyi bağışlayacak ve bağışlanacak olanı aşan bir şey var. Bir kişi bağışlayamaz kendi başına, ne de bağışlanabilir. Bir kişinin kavrama ve imgeleme gücünü aşan bir şeyden söz ediliyor. Kişinin yetkisini

sınırsızca aşan bir gerçeklikten. Kim kimi bağışlayabilir bu durumda? Tek insanın gücü gerekli tiksintiyi bile duymaya yetmezken... Ve bu tartışma belli bir düzeyde, kesimde Avrupa'da derinlemesine yapılmıştır. Anders bunu yapmıştır zaten. Ne soykırım ne atom bombası kavrayışa sığmıyor, tek kişi kavrayışına. Öyleyse anlamının, kavramının başka bir yolunu bulmamız gerek. Sonra bir de konuşmak, 'sözünü etmek' sorunu var. Ne yapmalı? Sözünü edersek mi yaşatmış oluruz, sözünü etmeden, adını (Hitler, Nazizm, vb.) ağızımıza almadan mı? Bunun üzerine düşündük mü acaba? Bugün yaşadıklarımıza böylesi bir görüngeden (**perspektif**) bakabiliyor muyuz? Bugün daha korkunç sonuçlar doğurabilen bir sorun değil mi bu? (Sanal, sosyal iletişim, paylaşım alanları, hakikat sonrası, vb.) Tartışmalar, sorgulamalar biter mi? Algılarımıza bakalım bir. Neyi algıladık ya da algıladığımızı sandık? Görüldü ve anlaşılamadı. Yalan mı? Silah üretimi çılgınlık düzeyinde, geçit törenleri, vb. Ne gördük? Hatta Anders'le birlikte şunu söyleyebiliriz: "Yalnız başına algı körleştirir." (211) Olay olur. Ve biter. Yaşam sürer gider...mi? "Genç kızın az önce kanlar içinde yattığı yere hiç bakmadan üzerinde patinaj yapıp durmuşlar." (218) Gençlere dönüp seslenmeden edemez Anders: "*Sizleri suçlamak yersiz elbette. Ne var ki bayağısınız işte, her ne kadar başkalarının bayağılıkları yüzünden bu hale geldinizse de.*" (218) Soru(n) orada can alıcı keskinliğiyle duruyor: "*Hangisiydi?*" (221) Arkadan: İnsan doğasından mı kötü ve yatkındı cinayete? Anders bu düşünceye karşı koyar elinden geldiğince. Sudan yeni çıkmış, çırpınan balık örneğini verir kötümser dostu K.'ya. Ne yapabilir(di)? Aslında doğa diye ayırdığımız yanımız da yapaydı. K., şöyle der: "*Asıl mesele de burada ya (...) İnsan tarafından oluşturulmuş durumların hepsi yapaysa ve bu yapay ortamlar onun için doğal hale gelmişse, insanı anlatırken doğal ya da yapay terimlerini kullanamayız. Aradaki fark anlamsızlaşmıştır artık.*" (234) Anders serinkanlıdır, sağduyusunu korur. Egemenler ve egemen olunanlar bütünsel toplum tasarını hep önledi. Egemenlerin tasarımı olarak biçimlendi insan dünyası. Bu yüzden insan hakkında söylenen, genelleştirilen her şey 'efektif anlamda' özgür olanlar için geçerlidir. Bu görüş biçimi Anders'i eytişimsel toplum kavrayışına yaklaştırmakta, tarihin daha doğru anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır bize göre de.

1952/3 yıllarının günlüklerine göz atıyoruz: **Günümüzde Harabeler**. Bölüm çok ilginç tartışmalar ve yorumlara yine sonuna değin açık. Çekirdek kavram 'yıkıntı' (**harabe**), 'geçmişten geriye kalan şey'. Yıkıntının çekiciliği nereden kaynaklanır? Tümü çağrıştıran, geçişi çatan arkeolojik imgelem mi bu çekiciliğin kaynağı? Belki kimi yaklaşımlar için geçmişte ve günümüzde böyledir bu. Ama Anders soruyu yakalamışken bırakacak gibi değildir. İmgenin tamı, geçmişin tümü söz konusu olabilir mi? Yetkin, doygun tamlıktan, kapanık imgeden konuşmak olanaklı mı? "*Tarih bir sendrom oluşturmayagörsün hele, anında bu sendroma nereden vardığını unuttur. Böylece çok geçmeden (...) <güzellik-harabe> ilişkisi âdeta tersyüz olmuştu. Başta güzelin harabesi olan şey sonradan harabenin güzelliğine dönüşmüştü, harika şeylerin mahzun elçisi niteliğiyle duran şey, artık hüznün harika elçisi görünümündeydi demek istiyorum.*" (246) Bir dönem resimlerine yıkıntı görüntüleri yerleştiren ressamı örnek verir. Bu işte bir al(alama) (**hile**) var! diye uyarır hemen: Kendimizi yıkıntıyı güzellerken bulmak. Yıkıntı aramak. Çağrışım güçlü kuşkusuz. Savaşı düşünün. Bombalanan Avrupa'yı... Yapıya ve bir yaşam içinde ve kısa bir sürede onun yıkıntısına tanıklık etme deneyimine nasıl yaklaşılmalı, hangi yöntemle? "*Ağıt yakana gösterilecek derin hürmet, arkasından ağlanan şeyi <güzelleştirir>*" mi? (248) Köln'de yıkılmış katedral deneyimi, artık gerçekçi bir soyutlayım deneyimi yalnızca. Şimdi ve buradaki kendi. Ya 'sağ kalan eskiler'e ne demeli, onları nereye oturtmalı? Ayrıcalıklarını nasıl anlamalı geriye hiç etkilenmeden kalan yapıların? Duruşları ne anlatır bize? "Zarar görmemiş olanın yıkılmış olandan daha ürkütücü

gözükütüğü” gerçeğine ne demeli? (271) Az ileride şöyle yazacak: “*Ne var ki işte, torunlar unutkan olur, bilirsiniz, bizler katledilmişleri daima kendi kendine ölmüşlere dönüştürüyoruz, dünün savaş meydanlarını bugünün mezarlıklarına ve atalarımızın yaşadığı dehşeti de melankolimizin tatlı içeceğine.*” (277) Sanat, güzelduyusal (**estetik**) olan, ‘aetas aurea’nın dünyası’, sanat yapıtı olarak duvara asılan da yoksulluğun, yoksunluğun resmidir. (281) Kentsoylu sınıf böyle yatıştırır buluncunu (**vicdan**). “*Bir sanat türü ne kadar görüntüden ibaretse o kadar gerçekçi anlatıma soyunabilir, hatta rezalete yol açanı tasvir etmeye cüret edebilir ve bir o kadar da <devrimci> olmasında sakınca yoktur.*” (282)

Bir de yenileme onarımı (**restorasyon**) tartışması gelecek arkadan. Hollywood günlerinin tartışmasına dönmüş olacağız. Tıpkısı (kopya) özgün olandan (asil) ayrı ve bilinçle ne zaman, nasıl, kimce deneyimlenecek ve nereye varılmış olacak bu deneyimin sonunda. “*Çünkü sahte, gerçek olabiliyor.*” (257) Hoşumuza gitmiyor olsa da... Yoksa sorun ‘sahte gerçeklik’ gibisinden çelişik bir kavrama başvurmakta mı? Sonunda kararını 26 Haziran günlüğünde veriyor: “*Hayır, hakikaten güzel falan değil artık bu harabeler.*” (278)

Anders gözlem ve sorgulamalarını kesintisiz ve yorulmaksızın sürdürüyor. Yıkımın üzerinden 7 yıl geçti ve Berlin (‘çölünün’) sokaklarında dolaşmaktadır düşünür ama hangi sokakta, hangi bölgede? Bir yön, doğrultu, yer sorunu yaşamaktadır. Berlin’in yaşayanları 7 yıl sonra nasıl yürüyor, davranıyor, oturup kalkıyor ve konuşuyor? Berlin daha dünkü Berlin ve Berlinlisiyle yüzleşiyor mu? Nasıl tepki veriyor belge filmlerdeki fırın ve insan görüntülerine? “*Rezalet! Bitirin artık!*” (264) Şu belirtgen (**tipik**) insan davranışı bütün bunları anlamamızı sağlar mı? “*Pek bir <tarihsel> varlıklar olduğumuz çokça söylenir. Eğitim safsatası. Bugün yeni olan bir şey, yarın bize ta ezelden beri yeniymiş gibi geliyor. Oysa alışkanlık hatırlamanın değil unutkanlığın kızıdır.*” (268) Demek unuttukça alışıyoruz, anımsadıkça değil. Savaş arkasının öteki kentleri: **Berlin** (1957), **Roma** (1962), **Milano** (1962).

1953 güncelerinden birinde (23 Haziran) çağcıl (‘modern’) kavramını kısa bir tartışmaya alıyor, ki kendisinin genel düşüncesiyle uyumludur bu tartışma. “*Dünyanın (bütünüyle insanlığın) hep ileriye gittiğine inanıldığı sürece... her son aşamanın ürünlerinin <modern> olarak adlandırılması...*” biçimindeki bölümce (**paragraf**) girişi arkadan ne geleceğinin göstergesi zaten. Çağcılık; bölünme, parçalanma, tikelleşme olmasın sakın? “*Bu gidişle Dünyamız, günün birinde yarım kalmış haliyle, ‘in statu nascendi’ (doğum aşamasında) gafil avlanacak ve kaba inşaatı bitmeden mahvolacak.*” (290)

1962 günlüklerini okuyoruz: **Baskın**. Günther Anders 60 yaşında kendi yolculuğunun görüngübilimsel (**fenomenolojik**) okumasını yapar 6 sayfalık günlüğünde. ‘Geminin küpeştesinde’ düşünmektedir. Yolculuk nereye doğrudur ve sonuncusu mu? Geçmişe, kaynağa, babaya, anneye ve ‘onlara’ bir yolculuk gerçekleştirilebilir mi? Onları zamandan ve uzamlarından (**mekân**) koparıp almak olası mı? Onlar, o yer ve o zamanda, kendi zaman ve yerlerine ne verdiler ve aldılar ve yine de haklı ve kendi kalabildiler? Kalabildiler mi? Baba, onuru ve bilgeliği ve uzlaşmaları içinde, anne Breslau’nun ve 20 yaşlarının Yahudi güzelliği, o geniş kenarlı şapkasının altından bakışı, (birinci) savaşın ölüme yollanan Alman askerlerine yiyecek yardımı toplama iyicilliği ve canla başla çabalamaları içinde nice haklı, güzel ve doğrudular ve oğul (Anders) bunca yıkımdan sonra Breslau’da (artık Wroclaw) hangi zaman ve uzam dilimini, hangi anıyı ve anın görüntüsünü kurtarabilecek, bunu yapmanın cesaretini bulacaktı kendinde? Amerikalı ve tüm bu geçmişe uzak ve

yabancı Amerikalı eşiyle köklere doğru yolculuğuna 1966 yılında, 64 yaşında çıkacak. Bağışlamanın ve bağışlanmanın son büyük yolculuğuydu. Ama öncesinde 1962 **baskını** yaşandı ve yaşamak zorundaydı. Geçmiş tüm ölü tinleri, hortlaklarıyla Günther Anders'in üzerine yürüyecekti bir geminin küpeştesinde. Sonunda, "*salınıp duran geminin nereye gittiği belli değil.*" (297)

1979'da Nazi ölüm kamplarına gezisinin izlenimlerini günlüklerinde aktarıyor Anders bir sonraki bölümde: '**Holocaust'dan Sonra**. Önemli yargıları var. "*Almanlar'a özgü bir arızadan söz edilemez*", diyor ve haklı olarak ekliyor. "*Katledilmiş milyonlarca insana gerçek anlamda üzölmek kimsenin harcı değil. Lakin bu olgunun dile getirilmesi rahatlamamanın gerekçesi olmamalı. Hiç değilse, yaşananlara yaraşır bir kederin hiçbir zaman duyulamayacağı gerçeği karşısında kederlenmeli. Hayata geçmemiş, geçmesi olanaksız, daha büyük matemî temsilen.*" (298) Savaş ertesini on yıllar ise yarattığı 'tüketim' ekiniyle (**költür**) süreklilik bilincini, 'tarihsel olabilmek fırsatını' ne yazık ki engelledi. Bu bölümü Anders, o tarihlerde yayımlanmış 4 bölümlük '**Holocaust**' dizisine (*Marvin J. Chomsky, 1978, ABD*) yönelik eleştirilere yanıt vermek ve diziyi savunmak için yazdığı günlüklerinden topluyor. Bireylerin öne çıkarılması, kurgusalılık, vb. türden eleştirilere sanatın somutlaştırma gücünü imleyerek karşı çıkıyor, gerekliliğini belirtiyor. Çünkü başka türlü kavrayışımıza sığmıyor soykırım... Tabii konu ve tartışmalar; bastırma, unutmama, yüzleşme, yeni kuşakların verdiği daha sahici tepki, pişmanlık, aktöre, kötölüğün sıradanlığı (Arendt), başkaldırmanın olanaklılığı, vb. kavramlar dolayında yürüyor. "Tarihteki dinsel ve felsefi etik öğretilerinin tamamı baştan aşağı köhnemiştir artık; bu öğretilerin hepsi Hiroşima'da havaya uçtu, Auschwitz'te gaz odalarını boyladı." (315-6) Peki, yeni bir aktöre mi yaratmalıyız? Buna bir yanıtı bulunmadığını söylüyor düşünürümüz. Aslında "*suç*, herkesin kendi benliğine karşı seferber edilmeye alet olmasıydı; *tüm toplumun eli kanlı baskı rejimiyle aynı hizaya gelmeyi sineye çekerek, o rejimin muhafız alayı olup çıkmasıydı.*" (319) Kuşkusuz, (soykırımı) 'yalanlama' demokratik tartışmanın bir parçası olarak görülemezdi, görülmemeliydi. Başa dönerek ve kendi başyapıtı **İnsanın Eskimişliği**'ne (I: 1956- II:1980) gönderme yaparak şu önemli sözleri söylüyor: "*Birinci cildinde <hakikat doğrultusunda abartmamızı> salık vermiştim; şimdi ise tersine <hakikat doğrultusunda küçöltmeyi> öneriyorum, yani devasalığı nedeniyle kavranamaz olan gerçekliği daraltmayı ve böylece bu gerçeklik tarafından tamamen dışlanmayacağımız koşulları yaratmayı.*" (324) Böylece Anders Auschwitz'le Hiroşima ve Nagazaki'yi doğurabilecekleri sonuçlar açısından karşılaştırma noktasına gelir. Ona göre "*Hiroşima ve Nagazaki'de katilsiz kitle katliamı yapıldı, 'kötölük'süz oldu bitti her şey.*" (326) Tam da bu nedenle gelecekte umutsuzdur Anders, cinayetin işlenme biçimindeki gelişmeden ötürü. Sonra yeniden **Yahudi Soykırımı** kavramını irdelemeye dönüyor. Yahudilerin kökünü kazımak bir araç değil amaçtı ona göre. "*Kısacası Yahudi düşmanlığı, kapitalizm düşmanlığının yerini alması hedeflenmiş yedek <aşırı taşkınlığı>.*" (336)

Ve son uzun bölüm, yukarıda sözünü ettiğim **Ölümler diyarını ziyaret**. 1966 yılı günlükleri. Anders genç Amerikalı eşi ve özel binek aracıyla Auschwitz'den Breslau'ya (Wroclaw), çocukluğuna doğru yolculuk yapacak ve cesaret toplayacaktır, iki uzak dünyayı buluşturabilmek için. Çoğu kez de çocukluk uzamlarıyla yüzleşmekten korkar, kaçır, gizlice yoklar. Dediğim gibi, aynı zamanda geçmişin fotoğrafı ve yaşamı içinde yaşamını doğrudan etkileyen insanlarla da yüzleşecektir 1966 yılının Günther Anders bilinciyle. O çocuk mudur, anlamakta güçlük çeker. Annesi hangi çağının annesidir. Babası buradan nasıl anlaşılabilir? Doğrusu bu uzun son bölüm kitabın ve Anders'in en güzel, etkili anlatımı, bölümüdür. Aslında şiirsel

birkaç imgeyle, onları su üstüne çıkarmak, buraya getirmekle ilgilidir tüm çabası. Dokunaklı, sarsıcı bir avuntusuzluk kalır geride. Geçmiş onarılamaz, yeniden kurulamaz, üstlenilemez bile. Geçmiş ne kadar bizim geçmişimizdir, bilemeyiz. Tüm bu 'içsel deneyim' bir yabancı'nın (Amerikalı eş) gözetimi, kollaması altında gerçekleştiğinden iki kat acı verir okura. Yabancı göz nereye dek görebilir. Görebilir mi?

Anders'in 'burası' dediği yer 'burası' değildir. Çocukluğunun balkonunu, penceresini gökyüzünün mavi boşluğunu imleyerek göstermeye çabalar. O pencere, yontu, gülümseyiş sanki oradaymış gibi. Elinle dokunabilirmişsin gibi. Ama yok. El boşluğu gösterir. Anders'in varlığı aynı boşlukta hızla kayar. Tutunamaz. Yapı araç gereçleri ve çamur, geçmişin basamaklarını, bahçelerini, yontularını ezip bir bulamaca dönüştürüyor, üzerinde yeni bir dünya yükseltiyor. Kimin yeni dünyası olacak? Ve soruyoruz Anders'in ağzından. *Ev nerede*, diye değil, *Bir ev nedir*, diye. Bir ev nedir? Bir ev olanaklı mıdır? Bir evi var mıydı? Orada bir yaşam esintisi, gölgesi, dalgası döndü mü? Kapıyla masa arasındaki o bin duygu adımının çıkardığı sesi yine duyuyor olabilir mi? O el, kalem, kitap, at arabaları, siperlerine yollanan genç askerler, üniversite, abla Hilde, o güven duygusu nelere tanıklık etti ve edemedi? Neler atlanmış, bakılmamış, anlaşılmamış kaldı? O küçük oğlan bir ömrün arkasından kendini koyduğu yerde bulmakta güçlük çekiyor. Yer, yurt, dil ve insanlar yitip gittiler. "*Almancadan başka bir dilde haykırmam imkânsızdı. Herhalde susmayı dahi yalnızca Almanca becerebilirdim. Şimdiyse gelmiş burada, konuşmamın kaynağı olan diyarda dolaşıyorum (...). İşte burada dolaşıp duruyorum ve tam da burada ne bir kelime konuşabiliyorum ne bir kelime anlayabiliyorum. Buna rağmen mi incinmişlik hissetmiyorum?*" (438-9) Ama yine de bir yerdeyiz. Ya yurt, insan? Yoksa tümünün çıktığı artık bir tek yer mi var? Auschwitz! (423)

Eylül 2021